

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра історіографії, джерелознавства та археології
Центр краєзнавства імені академіка П. Т. Тронька
Східно-регіональний відділ Центру пам'яткознавства
НАН України та УТОПІК

VII Луньовські читання

Музейний колектив і його проблеми

Матеріали науково-практичного семінару

24 березня 2016 року

УДК 94(477): 069.1 (063)
ББК 79. 1 (4 Укр) я 431
Л 84

Редакційна колегія: С. І. Посохов (редактор), Н. С. Вербук, О. Й. Денисенко, В. Ю. Іващенко, С. М. Куделко, П. П. Луньов, О. Г. Павлова (секретар).

*Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради історичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
(протокол № 1 від 17 лютого 2017 р.)*

Рецензент: канд. іст. наук, ст. наук. співроб. Інституту історії України НАН
України Р. В. Маньковська.

*На обкладинці використано портрет А. Ф. Луньова (авт. Н. С. Вербук).
При оформленні шмуцитулів використані твори О. Г. Верейського.*

Л 84 VII Луньовські читання. Музейний колектив і його проблеми.
Матеріали науково-практичного семінару 24 березня 2016 року / Укл.
О. Г. Павлова. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. – 192 с.

ISBN 978-966-285-389-6

Матеріали збірника присвячені проблемам сучасного музеєзнавства. Автори статей діляться досвідом пошуків і використання нових підходів та інтерактивних методів для вирішення проблем організації музейного простору, поліпшення кадрового складу, виконання комунікативних та інших музейних проєктів.

Учасники семінару звертають увагу на необхідність об'єднання зусиль музеїв, роль інтернет-комунікацій у справі взаємодії музейників, подальші перспективи розвитку музеїв різного профілю.

Збірник призначений для музеєзнавців, мистецтвознавців, краєзнавців, всіх, хто цікавиться історією і теорією музейної справи.

УДК 94(477): 069.1 (063)
ББК 79. 1 (4 Укр) я 431

ISBN 978-966-285-389-6

© Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2017
© Автори, 2017
© Проценко М. В., макет обкладинки, 2017

Примітки

1. Архів ХНУ імені В. Н. Каразіна. – Ф. 15, ос. спр. А. Ф. Луньова. – Од. зб. 84.
2. Луньов П. Ф. Пархомівський історико-художній музей: Сторінки історії та сьогодення / П. Ф. Луньов // Скарбниці національної культури: тези доп. наук.-практ. конф. з музеєзнавства, присвяч. 40-річчю Пархомівського іст.-худ. музею (жовтень 1995). – Харків; Пархомівка, 1995. – С. 4–8.
3. Павлова О. Г. Афанасій Федорович Луньов – засновник Пархомівського історико-художнього музею / О. Г. Павлова // Афанасій Федорович Луньов. Статті, спогади, документи, матеріали / Упоряд. О. Г. Павлова. – Х.: Тимченко, 2009. – С. 8–13.
4. Павлова О. Г. Основи музейної педагогіки А. Ф. Луньова / О. Г. Павлова // «Луньовські читання». Матеріали науково-практичних семінарів (2010–2014 рр.). – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. – С. 5–14.
5. Письма к А. Ф. Лунёву / сост., автор вступ. статьи и комментариев О. Г. Павлова. – Х. ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. – 320 с. (Серия «Джерелознавчі зошити»: Тетрадь 7).

А. В. Панченко

Підвищення кваліфікації музейних співробітників Харківської області. Шляхи та напрями

Питання фахової освіти та підвищення кваліфікації музейних співробітників постійно обговорюються на всіх рівнях музейної спільноти. З одного боку, ні для кого не є секретом, що музейна сфера в Україні сьогодні перебуває у глибокій кризі, виживаючи в умовах відсутності сприятливої правової бази, повного нерозуміння ролі музеїв в становленні громадянського

суспільства з боку держави, а, відтак, хронічної відсутності коштів на розвиток будь-якого напрямку музейної діяльності. З іншого боку, суспільні виклики, що стоять перед музеями на сучасному етапі: стрімкий розвиток інформаційних технологій, конкуренція з боку ЗМІ, індустрії розваг та дозвілля, масовий туризм – вимагають від українських музеїв підіймати свій рівень, вдосконалювати всі напрямки своєї діяльності, розвиватися в руслі світових тенденцій, характерних для музейної галузі. За цих умов, високий професійний рівень музейних співробітників, обізнаність в напрямках, якими йде розвиток музеїв у світі, – є однією з умов розвитку музейної справи в країні.

Щоб краще висвітлити стан справ з цього питання в Харківській області, слід навести деякі статистичні данні. На сьогодні в області працюють 32 музеї державного та комунального підпорядкування: 1 – підпорядкований Міністерству культури України, 4 – Харківській обласній раді, 3 – Харківській міській раді, 24 – знаходяться в районних центрах або в селах і підпорядковані місцевим органам влади. Хочу зупинитися саме на цій, останній групі. Переважна більшість з них (крім двох: Люботинського краєзнавчого музею та Історико-археологічного музею-заповідника «Верхній Салтів») були створені ще за радянських часів. Їх експозиції, побудовані за одним і тим же принципом – ілюстрування радянської історії та прославлення досягнень соціалістичного суспільства, і досі залишаються майже незмінними. Виключенням є Писарівський етнографічний музей «Українська слобода», що є музеєм просто неба, Балаклійський краєзнавчий музей, експозиція якого була створена у 1993 році, Ізюмський та Куп'янський краєзнавчі музеї, які й зараз працюють над перебудовою своїх експозицій. Але проблемою є не тільки наповнення музейних експозицій, але й вкрай застаріле музейне обладнання, або й його відсутність. Іншою проблемою є забезпечення кадрами. З 24 музеїв у 12-ти працюють від 1 до 3-х співробітників, враховуючи директорів та технічних працівників. Серед директорів всіх цих музеїв тільки шестеро мають відповідну фахову освіту. За таких умов створення ефективної системи професійного розвитку музейних співробітників є нагальною необхідністю. Слід відзначити, що на відміну від

сучасної української влади, радянська – знала, для чого їй потрібні музеї, тому й розбудова музейної галузі всіляко підтримувалася. Починаючи з середини 50-х років активно розвивалася музейна мережа. За даними статистики у 1960 році в Україні працювали 132 державних музеї, в 1970-му – 147, у 1975 – 154 [7, с. 388]. Більш вражаючою є динаміка створення громадських музеїв. Так, наприкінці 50-х років в Україні щорічно створювалось 5-6 громадських музеїв, з середини 60-х ця цифра досягла 100-120. В 1970 році музейна мережа вже налічувала 2278 музеїв, а на початку 80-х – біля 7 тисяч [6, с. 9]. У листопаді 1977 р. Рада Міністрів України «поставила перед організаторами громадського музейного будівництва завдання: до кінця десятої п'ятирічки створити громадські музеї в усіх райцентрах та територіях сільських Рад» [7, с. 32]. І на початок 1986 року «в Україні ... з 470 райцентрів 387 мали красназвчкі громадські музеї» [5, с. 60]. У той же час відбувалося створення радянської музеєзнавчої школи та добре налагодженої системи професійної освіти для музейників.

Підтвердженням цьому є факти, що містять архіви Харківського історичного музею. Так, наприклад, у 1975 році, троє співробітників Харківського історичного музею взяли участь у навчальних семінарах, які проходили у Москві, Києві та Ташкенті, ще четверо були відряджені на стажування у провідні музеї Києва та Москви, один співробітник проходив навчання у Всесоюзному інституті підвищення кваліфікації працівників культури у Москві [1, с. 12–13]. У 1978 році «семеро співробітників протягом 8–10 днів стажувалися на базі провідних музеїв країни», «протягом місяця проходили стажування у Всесоюзному інституті підвищення кваліфікації працівників культури та мистецтва заступник директора з наукової роботи В. М. Єрпульова, завідувачі відділами Л. О. Красильникова й А. В. Легейда» [2, с. 27]. У 1985 році навчалися у Всесоюзному інституті підвищення кваліфікації працівників культури та мистецтва п'ятеро співробітників, у Республіканському інституті підвищення кваліфікації – один співробітник, проходили стажування у провідних музеях СРСР – двоє [3, с. 17]. Таким чином, ми бачимо, що у 70–80-ті роки ХХ сторіччя співробітники державних музеїв Харківської області мали

можливість підвищити кваліфікацію, проходячи навчання (як правило, протягом місяця) у Всесоюзному та Українському республіканському інститутах підвищення кваліфікації працівників культури та мистецтва. Іншим напрямком була участь у стажуванні (10–12 днів) на базі провідних музеїв СРСР та України. Також, постійно проводилися семінари, на яких розглядалися першочергові завдання для музейного будівництва. Крім цього, у 1974 році були створені зональні координаційні музейні центри. На Україні таких центрів було створено 14 [4, с. 37]. Одним з них став Харківський історичний музей. На головні зональні музеї було покладено завдання здійснення науково-методичного керівництва, проведення музеєзнавчих досліджень, узагальнення досвіду роботи музеїв, розроблення методичних рекомендацій, сприяння підвищенню кваліфікації музейних співробітників [4, с. 37–38].

Але вся ця система була зруйнована у 90-ті роки минулого сторіччя. Надаючи «Пропозиції щодо першочергових стратегічних пріоритетів розвитку музейної галузі України», Музейна Рада при Міністерстві культури України констатувала «в Україні практично зруйнована система професійної музейної освіти та підвищення кваліфікації кадрів: немає де навчитися сучасним методикам управління музеєм, фахова література з цієї проблематики не видається, зарубіжні видання по темі не потрапляють до бібліотек, навчальні семінари та спеціалізовані тренінги є рідкістю» [8].

На сьогодні підвищення кваліфікації музейних співробітників за державним замовленням здійснює лише Інститут післядипломної освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, який створено у 1998 році на базі Інституту підвищення кваліфікації працівників культури УРСР. Але, якщо у 70-80-ті роки ХХ ст. курс навчання в Інституті підвищення кваліфікації тривав, як правило 30 днів, зараз, зазвичай, очно-заочний курс включає 72 години. Але в більшій частини співробітників музеїв Харківської області відсутня можливість взяти участь навіть у цих курсах. Знов, звернемося до фактів. З 2006 по 2016 рік з 157 наукових співробітників музеїв Харківської області курси підвищення кваліфікації при Національній академії керівних кадрів

культури і мистецтв пройшло 48 осіб, у тому числі 39 – брали участь у навчанні, яке було організовано у 2013 році на базі Харківського історичного музею, коли були проведені суто теоретичні заняття. Тобто, мали можливість на практиці ознайомитися з роботою інших музеїв та поспілкуватися з колегами лише 9 з майже 160 співробітників з музеїв Харківщини. Це пояснюється тим, що з одного боку, музейники не можуть оплатити проїзд і проживання під час навчання, з іншого боку – через недостатню кількість слухачів Інститут післядипломної освіти не може систематично організовувати та проводити ці курси.

З метою вирішення цього питання з 2006 року при Обласному навчально-методичному центрі підвищення кваліфікації працівників культосвітніх закладів розпочав роботу музейний напрям. Центр проводить навчання співробітників *районних та сільських* музеїв. До проведення занять запрошуються викладачі вищих навчальних закладів м. Харкова та спеціалісти з провідних музеїв області. Під час короткотермінових семінарів (72 години) слухачі отримують як теоретичні знання, так і практичні навички проведення інтерактивних освітніх заходів, здійснення обліку та наукової обробки музейних предметів. Програма цих семінарів передбачає також ознайомлення з досягненнями музеїв Харківської області в експозиційному будівництві та в музейній педагогіці. Під час навчання слухачі мають змогу ознайомитися з найкращими наробками Харківського історичного, Харківського художнього, та Харківського літературного музеїв. Всього було проведено 6 таких курсів у 2006, 2009, 2011, 2012 та у 2014 році, в яких взяли участь 143 слухачи.

Ще одним кроком для розширення професійних знань працівників музейної сфери є проведення щорічних науково-практичних семінарів для керівників музеїв Харківської області, що організовуються методичним центром з музейної справи, яким є Харківський історичний музей. З 2007 року семінар проводиться на базі кращих музеїв області та України. Таким чином, музейники Харківщини побували у Літературно-меморіальному музеї Г. С. Сковороди, Меморіальному комплексі «Висота Маршала І. С. Конєва», Чугуївському художньо-меморіальному музеї І. Ю. Рєпіна, Полтавському

краснавчому музеї, Дніпропетровському національному історичному музеї, музеях м. Белгорода, Одеси, Сум. Семінари обов'язково містять теоретичну та практичну частину, але головним їх змістом є обмін досвідом та спілкування між музейними фахівцями.

Розуміючи необхідність долучення до нових досягнень та тенденцій світової музейної практики, спеціалісти з провідних музеїв Харківщини, попри фінансові труднощі, намагаються брати участь у семінарах та тренінгах у рамках міжнародних проєктів та програм благодійних фондів. Так, наприклад, у 2010 році співробітники обласних та міських музеїв взяли участь у навчальному семінарі стипендіата Академічної програми ім. Фулбрайта в Україні Лінди Норріс «Музей, дружній до відвідувачів». Протягом 2013–2014 років науковці Харківського літературного музею, Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди, Художньо-меморіального музею І. Ю. Рєпіна брали участь в циклі семінарів «Презентаційна продукція та промоція музею» (в рамках проєкту «ProMuseum»). У 2014 році представники Харківських історичного, художнього і літературного музеїв, Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди та Художньо-меморіального музею І. Ю. Рєпіна стали активними учасниками тренінгу «Формуючи майбутнє. Голоси відвідувачів в музеях» в межах проєкту «Актуальний Музей: стратегія динамічного розвитку» («Динамічний музей» Фонду «Розвиток України») та проєкту «Голоси відвідувачів у музеях» (за підтримки Посольства США в Україні). Цього ж року співробітники обласних та міських музеїв брали участь у семінарі-тренінгу «Безпека музейних колекцій і культурної спадщини» у межах проєкту музею Івана Гончара «Актуальний музей: стратегія динамічного розвитку». У 2015 році молодший науковий співробітник Харківського літературного музею Фарзуллаєва Лейла стала учасником проєкту «Музеї на лінії вогню – крок від жертви до миротворця», що проводився в м. Кишинів (Молдова) тощо.

Слід відзначити, що співробітники Харківського літературного музею не тільки є найбільш активними учасниками навчальних програм. Крім зазначених

вище, вони також брали участь в українсько-американському семінарі з музейного менеджменту в Національному музеї літератури (2009 р.), семінарах «Як розмовляти з дітьми», (Музей західного та Східного мистецтва ім. Богдана та Варвари Ханенків», 2012 р.) та «Цивілізуючий музей: Креативні підходи до експозиції» (Музей Івана Гончара, 2014 р.). Після участі в циклі семінарів та тренінгів міжнародного українсько-нідерландського проекту розвитку музеїв та музейних мереж «Матра – музеї України» (2006–2008 рр.) співробітник цього музею О. В. Черемська отримала диплом міжнародного тренера, а її колеги Т. В. Пилипчук і Т. М. Трохименко за результатами участі у проекті «Культурно-освітня академія» Goethe-Institut в Україні (2014–2015 рр.) отримали кваліфікацію музейних експертів міжнародного рівня. Тож, сьогодні Харківський літературний музей охоче ділиться отриманими знаннями із колегами з інших музеїв Харківщини. Починаючи з 2012 року, в музеї проводиться цикл тренінгів різної тематики:

- «Освітні програми для відвідувачів» (2012 р.);
- «ZOOM IN–ZOOM OUT: Опції музею відвідувача» (2013 р.);
- «Динаміка музейного простору» (2014 р.);
- «Освітні програми дітей у музеї» (2014 р.);
- «Чари музейного експонату: як зацікавити дитину мистецтвом?» за участю Софії Рябчук (2015 р.);
- «Теорія навчання Девіда Колба в музеї» (2015 р.).

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що на сьогодні у Харківській області, як і в Україні в цілому, є розуміння необхідності підвищення фахової освіти музейників і намагання вирішити цю проблему різними шляхами. Але не існує системної мережі підвищення кваліфікації музейних співробітників. Окремі інституції, які намагаються надавати знання з вдосконалення досвіду музейних фахівців, не в змозі охопити всі напрямки музейної діяльності та всіх музейників, які цього потребують.

Разом з тим, стрімкий розвиток музейної сфери потребує постійного оновлення знань музейного працівника. Нині музей потребує все більше

специфічних знань та умінь. Тому, необхідно створення системної та послідовної мережі підвищення кваліфікації музейних співробітників, яка б дозволила охопити всіх наукових співробітників та керівників музеїв всіх типів. Потрібна система, яка могла б забезпечити безперервність процесу (підвищення кваліфікації повинно відбуватися на постійній основі, а не час від часу). Для цього потрібно довгострокове та оперативне планування в цій галузі, наявність розуміння у керівників всіх рівнів необхідності створення цієї системи, і, що не менш важливо, – відповідного фінансування цього напрямку.

Примітки

1. Звіт про роботу Харківського історичного музею за 1975 р. // Архів КЗ «Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова». – Оп. 1. – Спр. 460. – 38 арк.
2. Звіт про роботу Харківського історичного музею за 1978 р. // Архів КЗ «Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова». – Оп. 1. – Спр. 568. – 30 арк.
3. Звіт про роботу Харківського історичного музею за 1985 р. // Архів КЗ «Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова». – Ф. № Р 5942. – Спр. 756. – 18 арк.
4. Егоров Ю. С. Развитие музейной сети в условиях зрелого социализма (60–70-е гг.) / Ю. С. Егоров // Музейное дело в СССР. Центральный музей революции СССР. – Москва, 1985. – С. 22–38.
5. Історичне краєзнавство в Українській РСР / [П. Т. Тронько, В. О. Горбик, О. І. Лугова та ін.]; Акад. наук УРСР, Ін-т історії. – К.: Наук. думка, 1989. – 240 с.
6. Музейное строительство на Украине в годы советской власти: Научно-вспомогательный библиографический указатель / [Л. Ю. Ступак, Т. А. Прилипко, Н. В. Гончаренко]; Акад. наук УССР, Ин-т истории. – К., 1987. – 264 с.
7. Народное образование, наука и культура в СССР: Статистический сборник – Москва: Статистика, 1977. – 448 с.

8. Пропозиції щодо першочергових стратегічних пріоритетів розвитку музейної галузі України: Аналіз ситуації (напрацювання Музейної Ради при Міністерстві культури України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prostir.museum/files/mcu/7.1>.

І. М. Хома

Музей книги як освітній осередок

На сучасному етапі розвитку музейної справи саме спрямування музею на освітню галузь є пріоритетним. Маю на увазі не просте використання музейних приміщень для проведення тематичних занять, лекцій та уроків, а співпрацю музею та шкільних, позашкільних закладів на рівних умовах. Використання музею як навчальної платформи спрямоване на формування особистісного емоційного ставлення до експонатів, а також – на розвиток творчих здібностей у школярів та студентів.

Термін «музейна педагогіка» вперше введено у науковий обіг в 1934 році К. Фрізенем (Німеччина). Це наукова дисципліна на стику музеєзнавства, педагогіки та психології, що розглядає музей як освітню систему. Оскільки ми живемо в епоху іновативних технологій, тому основним завданням музеїв є пошук нових видів та напрямків діяльності, оновлення функцій музею, який одночасно нестиме роль зберігача скарбів та стане науковим, духовним центром з новим баченням минулого та сучасного. Все більше стає актуальним використання музею як навчальної платформи.

Музейна педагогіка може сприяти зміні «популярної» ідеології сучасності, яка фактично впливає із самого поняття «музей». Міжнародна рада музеїв (ICOM) дає наступне формулювання: «музей – це неприбуткова постійно